

LBRIIS

We know
books

DAN TOMULEȚ

PROGRESUL ÎN SUS:

Elemente de spiritualitate biblică

E I K O N

București, 2023

CUPRINS

PROLOG:

Declinul culturii și misiunea bisericii lui Hristos.....	7
1. Revelația și destinatarul ei	17
2. Doctrina omului original	25
3. Despre iubirea de Dumnezeu	35
4. Iubirea de Dumnezeu cu toată inima	53
5. Metanoia: idealuri uitate	65
6. Catharsis	83
6.1. Sensurile moralității	83
6.2. Etica metanoică: <i>O schiță conceptuală</i>	96
6.3. Agape: <i>sau despre etica iubirii</i>	108
7. Noesis sau despre pragul înțelepciunii	129
8. Nesațul vorbirii: Gregorie de Nazianz despre discursivitate și erezie.....	145
9. <i>Theos</i> și <i>theosis</i>	157
10. Neo-protestantismul românesc între reformă și derută	173
11. Strategia fraților lui Isus (Ioan 7:1-9).....	191
12. Unirea voințelor sau <i>Despre iubirea de Dumnezeu cu toată puterea</i>	203
13. Comunitatea kenotică.....	217
EPILOG:	
„Unde este Dumnezeu...?”	229

PROLOG:

DECLINUL CULTURII ȘI MISIUNEA BISERICII LUI HRISTOS

Orice cultură din lume, indiferent de epoca în care a existat, s-a format și s-a dezvoltat în jurul ideii de divin. Oricât de departe ne-am întoarce în timp, divinul, conceput în forme diverse, a fost și a rămas marea temă a culturii omenеști. Respectând același principiu, cultura europeană s-a zidit și ea în jurul revelației lui Hristos, revelație care s-a exprimat inițial în limbajul practic și ilustrativ al culturii ebraice, dar a fost ulterior primită în sânul culturii și al filosofiei conceptuale greco-latine. Creștinismul prezintă însă un Dumnezeu moral și purtător al dreptății kenotice, pe această temelie edificându-se morala creștină. În pofida denigratorilor ei mai noi sau mai vechi, revelația lui Hristos a fost cea care a fundamentat realizările culturii europene, iar morala creștină a fost cea care a stat la baza civilizației bătrânului continent, în pofida stângăciilor reprezentanților ei. Astfel, se poate identifica în cultura și civilizația europeană o dependență între Hristos, religie, morală, cultură, civilizație și om civilizat, o înlănțuire cauzală esențială pentru supraviețuirea acestei culmi a realizărilor omenеști.

Friedrich Nietzsche, un filosof ateu din secolul al XIX-lea, fiul unui pastor luteran, a înțeles această dependență și a emis o serie de judecăți referitoare la destinul culturii și al

civilizației occidentale, care s-a despărțit, în perioada modernă, de temelia sa creștină. Europeanii occidentali, afirmă el, au ajuns, în adâncul inimii lor, la convingerea fermă că Dumnezeu nu există și că toate teologiile și filosofiele lor, care se pretind a fi niște explicații ale naturii realității, nu sunt, de fapt, decât niște construcții imaginare. El a descris această realitate spirituală a civilizației occidentale, folosind celebra sa formulă: „Dumnezeu a murit”. Stabilitatea unei culturi și chiar echilibrul psihic al oamenilor care o compun depinde însă, direct sau indirect, de credința lor în Dumnezeu, pierderea acesteia fiind echivalentă cu pierderea nădejzii și a sensului vieții. Secularismul, în versiunea lui autentică, nu produce nici sfinți și nici eroi, deși poate produce torționari. Din această cauză, secularismul nu poate să păstreze în viață o cultură sau o civilizație autentică, cel puțin nu pe termen lung. Din această cauză, Europa seculară, afirmă Nietzsche, înseamnă sfârșitul Europei. Europeanii occidentali, dar în mare măsură și cei din Răsărit, l-au ucis pe Dumnezeu în inima lor, și niciun om nu poate supraviețui morții Dumnezeului său. Dumnezeul mort al Europei, continuă filosoful, va putrezi, iar mirosul cadavrului său va umple întreaga lume. Puține profeții s-au dovedit la fel de precise ca această profeție făcută la finalul secolului al XIX-lea.

Pentru Europa, ca dealtfel pentru oricine altcineva, dacă divinul nu e, nici religie nu poate fi, deși pot exista imitații. După cum bine știm, secolul al XX-lea a fost martorul abandonării în masă a revelației lui Hristos de către europenii occidentali, iar acolo unde credința s-a păstrat totuși, ea tinde astăzi să se transforme în altceva: în asistență socială și educație, pentru catolici, în show-business, după modelul campaniilor electorale americane și al spectacolelor de pe

Broadway, pentru mulți dintre protestanții, sau în folclor, pentru ortodocșii. Au rămas, fără îndoială, ici și colo urme ale credinței autentice, însă tendințele de mai sus sunt greu de contestat.

Dar dacă nu este credință, nici morală nu poate fi. A fi moral înseamnă a face binele, adică, a contribui la creșterea în ființă a propriei tale persoane, a persoanei semenilor tăi și a lucrurilor în mijlocul cărora te afli. Pentru creștin, binele are, în esență, un sens duhovnicesc, dar și unul practic, al ascultării de poruncile lui Hristos, deoarece, conform cuvintelor Mântuitorului, criteriul judecării de apoi nu va fi corectitudinea minuțioasă a teologiilor noastre, ci corectitudinea practică a respectării poruncilor sacre. Pentru omul secularizat însă, binele nu poate avea, în esență, decât un sens trupesc, sensul psihologic și cel social fiind reductibile, pentru el, la sensul corporal. Iată de ce, dacă Dumnezeu nu e, binele nu mai poate fi, de fapt, decât plăcere trupească sau putere asupra semenilor noștrii. Binele nu mai poate fi înțelepciune, neprihănire, noblețe și dragoste, decât prin subordonarea acestor lucruri față de binele trupesc. Dar, dacă morala autentică nu mai e, nici civilizație autentică nu mai poate fi, pentru că civilizația se menține cu sacrificii și eroism, lucruri pe care omul trupesc nu are motive să le facă. Sacrificiul de sine intră în contradicție cu principiul plăcerii și al avantajului egoist.

În sfârșit, dacă civilizație nu e, nici om civilizat nu mai poate fi, iar războaiele mondiale ale secolului XX, împreună cu cele care le-au urmat fără întrerupere până în ziua de astăzi, demonstrează, fără drept de apel, lucrul acesta. Aroganța individualistă e terenul în care rodește criminalitatea, fie ea individuală sau de stat. Fără a încerca disculparea crimelor săvârșite în numele lui Hristos, și tocmai

din această cauză împotriva lui, nu putem acoperi faptul incontestabil că marii criminali ai secolului al XX-lea nu au fost religioși.

Într-o altă ordine de idei, același secol al XX-lea a fost martorul nașterii unei filosofii apărute inițial în sfera semioticii, știința semnului, o filosofie produsă de lingvistul elvețian Ferdinand de Saussure, care afirma că semnul lingvistic nu își află semnificația în obiectul pe care-l desemnează, ci exclusiv în raporturile pe care le întreține cu celelalte semne lingvistice. Cu alte cuvinte, sensul unui cuvânt este întotdeauna reductibil la sensul altor cuvinte. Drept urmare, afirma Saussure, nu există semnificații extra-lingvistice. Limba este un univers închis în sine și nu are nicaieri contact cu vreo realitate situată în afara ei. Alți filosofi au aplicat apoi această teorie la domeniul gândirii, afirmând că, deoarece cugetarea operează în exclusivitate cu semnificații lingvistice, nici ea nu ia contact cu realitatea. Când gândim, nu facem decât să organizăm și să reorganizăm gânduri, adică, vorbe. S-a ajuns astfel și pe această cale la concluzia că orice sistem de gândire este o pură invenție lingvistică și nimic mai mult. În astfel de împrejurări, adevărul nu mai rămâne să fie decât iluzia că lucrurile sunt așa cum le descriem noi. Iată de ce, pentru acești oameni și pentru urmașii lor, orice idee este la fel de valoroasă și de validă ca oricare alta. Nicio normă morală, rațională, estetică sau de altă factură nu mai poate pretinde acum supremația asupra celorlalte. Nu mai există reguli și nici excepții. Nu mai există diferență între natural și aberant. Toate învățăturile sunt niște halucinații egale ca valoare. Contează doar rezultatele, ca și cum cineva le-ar mai putea evalua cumva, în absența mijloacelor valorice de măsurare.

Această învățătură este temelia și semnificația așa-zisei filosofii postmoderne. Modernitatea, deși aflată deja în procesul desprinderii ei de temeiurile sale creștine, s-a definit totuși drept acea perioadă din istoria gândirii și a culturii europene în care se putea totuși conta pe rațiune, pe semnificații și pe existența unei ierarhii a valorilor. Postmodernitatea renunță însă la toate acestea, în numele eliberării de orice constrângere și al toleranței universalizate, ca și cum toleranța ar mai putea fi considerată apogeul virtuților, în situația în care nicio virtute nu mai este virtuoasă; și ca și cum libertatea ar mai putea fi altceva decât derută, în condițiile absenței sensului vieții. Așadar, ce sens mai poate avea libertatea, dacă realitatea valorilor e contestată? Dacă nu mai există valori adevărate, cum ar mai putea exista direcții adevărate sau vreun progres real? Mai mult, ce ne-ar putea aduce maximizarea libertății? Răspunsul clasic este că ea ne poate oferi posibilitatea să facem tot ce vrem. Dar ce mai putem vrea cu adevărat, dacă valorile și direcțiile sunt imaginare? Răspunsul inevitabil este: nimic. Libertatea totală înseamnă derută totală. Este o derută la nivelul concepțiilor și o derută la nivelul spiritului, dar nu este și o derută la nivelul acțiunii, pentru că nevoile și dorințele trupești nu se lasă afectate de învălmășeala ideilor. Când tu nu ști ce să faci, trupul îți va spune el ce trebuie să faci; el îți va organiza viața și va deveni stăpânul tău. Când sufletul este buimac, nevoile și mofturile trupești nu se sfiesc să preia conducerea.

Iată, așadar, cum s-a ajuns la *starea spirituală* pe care o numim astăzi societate de consum; nu atât pentru că noi consumăm, cât mai ales pentru că ea ne consumă. Din perspectiva hedonismului mercantil, fericirea este shopping. Haine, pantofi și farduri, pentru femei; mașini, case și funcții, pentru bărbați. Iată marele scop pentru care au gândit,

au luptat și au muri înaintașii noștrii. Și ce înseamnă acest lucru? Că prețuim lucrurile materiale? Nu, ceea ce prețuim este aventura descoperirii produselor și plăcerea achiziționării. Dincolo de aceste satisfacții psihologice, produsele sunt abandonate. Shoppingul e consecința spirituală a dispariției valorilor; căutăm să ne mângăiem sufletele uscate de lipsa credinței, folosind această mică aventură cinegetică. Civilizația fațadelor de vopsea și hârtie creponată l-a redus pe om la pelicula aparențelor sale. El s-a despărțit de rădăcina divină a ființei lui, a alergat după năluca progresului orizontal și a uitat de progresul în sus; iar acum stă uluit, sau adormit, față în față cu neantul.

Dictatura trupului nu este marcată de virtute, ci de poftă. Pofta de putere, pofta de avere, aroganța transformată în plăcerea răutății și zeificarea plăcerilor cărnii fac din vremurile noastre niște vremuri grele. Iată ce spun Scripturile Sfinte despre aceste timpuri: *„Să știi că în zilele din urmă vor fi vremuri grele. Căci oamenii vor fi iubitori de sine, iubitori de bani, lăudăroși, trufași, hulitori, neascultători de părinți, nemulțumitori, fără evlavie, fără dragoste firească, neînduplecați, clevetitori, neînfrânați, neîmblânziți, neiubitori de bine, vânzători, obraznici, îngâmfați; iubitori mai mult de plăceri decât iubitori de Dumnezeu; având doar o formă de evlavie, dar tăgăduindu-i puterea. Depărtează-te de oamenii aceștia”* (2 Tim.3:1-5).

Dezastrul este astăzi sesizat de către cei a căror gândire și simțire nu au fost complet atrofiate de gloria de plastic și mucava a societății de consum. Ei văd decăderea și o arată cu degetul – în politică, în artă, în educație, în religie și în morală. S-a născut astfel o adevărată literatură a lamentării, dar nimeni nu pare să dețină o soluție fermă. În măsura în care se întrezărește totuși un răspuns, el este invariabil de

ordin religios. Ființa umană se poate îngropa în respingerea lui Dumnezeu, dar nu poate și progresa în aceste condiții, pentru că orice formă neridicolă de progres e îndreptată spre Divinitate.

Această realitate a vremurilor noastre prescrie șansa și misiunea bisericii lui Hristos de astăzi. Ea deține resursele spirituale și umane necesare refacerii culturii și a societății europene creștine. Mai mult, biserica lui Hristos are astăzi ocazia istorică de a aduce întreaga cultură umană sub semnul lui Hristos. Ea poate reintroduce sensul într-o lume care și-a pierdut direcția și care începe să înțeleagă că și-a pierdut-o. Biserica lui Hristos are însă nevoie de înțelepciunea de a nu-și mai confunda misiunea cu propaganda denominațională și de a pătrunde cu lumina evangheliei și cu brațele proprii în miezul adevăratelor probleme ale omului. Sarcina ei este aceea de a lucra pentru mântuirea lumii, nu pentru conservarea instituțiilor și a birocrațiilor sale, doar pentru că sunt ale sale. Birocratul religios trebuie să facă loc apostolului. Refacerea culturii va determina apoi refacerea educației, deoarece cultura este sângele care curge prin arterele sistemul de învățământ. La rândul ei, refacerea educației va determina refacerea moralei, iar refacerea moralei va însemna instituirea prieteniei sociale, adică, salvarea de la pieire a civilizației și a omului civilizat.

Înainte de orice, se cuvine răscumpărată arta. Arta creștină nu înseamnă însă neapărat icoane cu Isus sau cântece care repetă la nesfârșit „I love you, Jesus”. Acestea pot fi, și de multe ori sunt, niște manifestări ale mediocrității și ale superficialității. Arta creștină este arta care intermediază omului experiența launtrică a marilor valori; este arta care înalță, arta care înobilează. Apoi, trebuie răscumpărată filosofia, adică, dragostea de înțelepciune și de practicarea ei.

Mai mult decât orice, biserica de astăzi are nevoie de o practică a înțelepciunii. Ecclesia trebuie să găsească *în inima ei* un loc pentru intelectualii autentici, adică, pentru oamenii care gândesc cu adevărat, nu doar pentru intelectualii de fațadă, care nu fac decât să repete papagalicește lozincile știute, de teamă să nu încalce limitele unei presupuse ortodoxii, în care autentică nu mai este decât sterilitatea. Nimeni nu a reușit vreodată prin ignoranță și nici prin ignoranți. Capul nu a fost creat de Dumnezeu pentru a ne sluji de suport la pălărie și nu ni s-a dat, pentru ca noi să avem ce arunca la coșul de gunoi, în numele unei credințe oarbe. Hristos nu a orbit pe nimeni, ci dimpotrivă, i-a vindecat pe orbi. De ce am avea noi, așadar, o credință oarbă? Este Dumnezeul nostru un orb?

Se cuvine apoi, să ne aplecăm asupra științelor și să ne folosim de cugetarea științifică și folosifică, pentru a da seama înaintea noastră și a celorlalți de nădejdea care este în noi. Lumea academică de astăzi este pe nedrept dominată de secularism, iar lucrul acesta a trântit cultura europeană cu fruntea în țărână. Iubitorii culturii decadente nu par să înțeleagă că decadența este o formă a decăderii. Iată de ce nu mai avem nimic esențial de comunicat tinerilor noștri. Biserica lui Hristos a fost inițiată ca o societate alternativă la societatea celor care trăiesc sub tirania trupului. Progresul înaintea trebuie, așadar, înlocuit cu progresul în sus.

Religia viitorului va fi religia dintotdeauna. Formele culturale de manifestare ale credinței divine se nasc și pier. Nu rămân decât mijloacele autentice ale apropierei omului de Dumnezeu. Aceste mijloace nu sunt însă cele pe care le susținem noi, ci acelea care îi apropie cu adevărat pe oameni de Dumnezeu. Discutăm aici despre eficiență și realitate, nu despre moșteniri culturale sau despre orgolii

denominaționale. Nu vorbim despre consacrarea unor instituții, ci despre mântuirea sufletului unei civilizații. Vă propunem, aşadar, să înțelegem adevărata natură a misiunii ucenicului lui Hristos și faptul că esența perenă a mesajului creștin a fost și rămâne *îndumnezeirea omului prin înomenirea lui Dumnezeu*. Dumnezeu s-a făcut om, pentru ca omul să crească întru asemănare cu Dumnezeu.

Esența evangheliei este metanoia, și acesta este combustibilul care va reporni motorul culturii creștine.